

KUNDALIK HAYOT KONTEKSTIDA FOLKLORNING TARIXIY DINAMIKASI

Asqarova Adolatxon Mamatxonovna

Farg'ona davlat universiteti Tarix fakulteti Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada folklorning kundalik hayot tizimidagi o'рни va uning tarixiy-davriy rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda folklor hodisasining ijtimoiy-madaniy makondagi funksional ahamiyati, tarixiy bosqichlar almashinuvi jarayonida uning shakliy va mazmuniy transformatsiyasi ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, an'anaviy og'zaki ijod namunalari kundalik turmush madaniyati bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqilib, ularning zamonaviy sharoitdagi yangi talqinlari ochib beriladi. Maqolada folklorning tarixiy taraqqiyoti ijtimoiy ong, madaniy qadriyatlar va kommunikativ jarayonlar bilan chambarchas aloqador ekanligi asoslanadi. Tadqiqot natijalari folklorning nafaqat estetik hodisa, balki kundalik hayotning muhim sotsiomadaniy mexanizmi sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Folklor, san'at, og'zaki ijod, doston, ertak, maqol-matal, qo'shiq, afsona, kundalik hayot, tarixiy dinamika, sotsiomadaniy jarayon, an'anaviy madaniyat, transformatsiya, og'zaki ijod, ijtimoiy ong, madaniy meros, evolyutsiya.

KIRISH

Folklor barcha san'atning boshlanishi, sarchashmasi, shu sababli ham boshqa ko'pgina san'atlar bilan uyg'unlikka ega, shuning bilan birga hech biriga o'xshamagan o'ziga xosligi bilan ajralib turuvchi alohida san'at turidir. Bu soha o'z ichiga musiqa, raqs, hunarmandchilik, tasviriy, badiiy va boshqa san'atlar bilan bog'liq tasavvurlarni qamrab oladi. Boshqacha aytsak, og'zaki ijod xalqning o'tmishi, buguni va kelajagini o'zida ifoda etuvchi, uning taqdiri bilan chambarchas bog'liq ijodiy jarayondir. Shuning uchun ham allomalarimiz uni el adabiyoti deb atagan. Biror bir xalqning qanday xalq ekanligini bilish uchun dastavval uning folkloriga nazar solish lozim bo'ladi[1].

Xalq ijodi bu chinakam ma'nodagi doimiy o'z-garish, doimiy harakatdagi san'atdir. Ya'ni, xalq ijodi namunalari har galgi ijroda an'analarning davomiyligini saqlagan holda muttasil yangilanib, o'zgarib, mukammallashib boraveradi. Shuning uchun ham xalq ijodi namunalari ko'plab variantlilikka ega. Ana shu variantlilik xalq og'zaki ijodining o'ziga xosligini ta'minlab beruvchi eng muhim jihatlardan biridir.

G'urur bilan aytishimiz mumkinki, bizda dunyo folklori namunalari bilan bemalol bellasha oladigan doston, ertak, maqol-matal, qo'shiq, afsona va rivoyatlarimiz bor. Bugungi kungacha yozib olingan dos-tonlar sonining o'zi 400 tadan oshib ketadi. Boshqa janr namunalari variantlari esa ko'plab jildlarni tashkil etadi. Bu chinakam ulkan xazinadir. Bunday bebaho meros hamma xalqqa ham nasib etgan emas.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Har qanday san'atning boshi folklorda degan gap bugun paydo bo'lgan emas. U uzoq yillik hayotiy kuzatish, ilmiy tajribaning hosilasi. Haqiqatdan ham tasviriy,

hunarmandchilik, musiqa, raqs, badiiy va hokazo san'atlarning avvali-boshi, yuzaga kelishi bevosita xalq og'zaki ijodiga, xalqning ilk tasavvur va ishonchlariga borib taqaladi.

Folklorning yozma adabiyotga ta'siri masala-lari Alisher Navoiy zamonida qanday dolzarb aha-miyatga ega bo'lsa, bugun ham xuddi shunday. Alisher Navoiyning barcha asarlarida biz folklarga ijodiy yondoshuvni, milliylikka suyanib, umumbashariy qadriyatlar ulug'langanini kuzatamiz. Bu an'ana Navoiy, Bobur zamonidan so'ng Abdulla Qodiriydan to bugungi kunda ijod etayotgan adiblarimizgacha, Cho'l-pondan to zamonamiz shoirlarining izlanishlarida ham u yoki bu darajada davom etayapti. Faqat bizda emas, dunyo adabiyotida ham shu hol kuzatilmoqda. Aytish mumkinki, so'nggi yuz yillikda adabiyotda folk-larga qayta yuzlanish davri boshlandi. Joys, Borxes, Markes, Kafka, Kavabata kabi adiblar ijodi buning misolidir. XXI asrda dunyo miflariga qaytadan murojaat, yangicha talqin qilish davri, neomifologizm davri boshlandi.

Folklor har bir ijodkorga o'z yo'li, uslubi, o'z-ligini, o'q tomir ildizini topishga yordam beradi.

Lotin Amerikalik ulug' adiblardan biri Xorxe Luis Borxes: «Adabiyot mif bilan boshlanib, mif bilan tugaydi», – deydi. Buni boshqacharoq qilib aytadigan bo'lsak, har qanday san'at, jumladan, badiiy so'z san'ati ham folklor bilan boshlanib, folk-lor bilan birga taraqqiy etadi.

Folklor (inglizchadan folk — „xalq“, lore — „bilim“, „donolik“) — xalq ijodini ifodalovchi termin. Fanga 1846-yilda ingliz arxeologi William Thoms olib kirgan. 1880—1990-yillarda „folklor“ termini ko'plab mamlakatlarda, jumladan, Rossiyada ham qo'llana boshlagan. O'zbekistonda dastlab, „og'zaki adabiyot“, „og'iz adabiyoti“ atamalari qo'llangan. „Folklor“ termini 30-yillarning o'rtalaridan ishlatila boshlagan. 1939-yilda Hodi Zarifning „O'zbek folklori“ xrestomatiyasi nashr etilgach, bu termin o'zbek folklorshunosligida mustahkam o'rin oldi[2].

TADQIQOT NATIJALARI

An'anaga ko'ra, xalq og'zaki ijodi bir qismi bo'lgan madaniyatning "o'tloq" shakllarini o'rganish sohasi folklor, etnografiya va san'at tarixiga tegishlidir. Shunga ko'ra, xalq og'zaki ijodining mohiyatini tushuntiruvchi tushunchalar ham belgilab berilgan.

1. Sotsiologik, eng keng qamrovli: unga muvofiq xalq og'zaki ijodi oddiy xalqning og'zaki tajribasi va bilimi sifatida talqin qilinadi. Biroq, K.Chistov ta'kidlaganidek, bu tushuncha sotsiologik va tarixiy-madaniy doiralar bilan chegaralangan.

2. Estetik tushuncha, unga ko'ra xalq og'zaki ijodi san'atning boshqa turlariga o'xshab o'rganiladi: tasviriy, musiqiy, adabiy, xoreografik, folklor janrlari (marosim folklor — fitna, folbinlik, marosimdan tashqari — ertaklar, dostonlar) aniqlanadi. , qo'shiqlar va boshqalar). Folklorning estetik vazifasiga ustunlik beriladi.

3. Filologik kontseptsiya nutqning og'zaki (verbal) shakllariga ustuvor ahamiyat beradi, kommunikativ makondagi folklor matnlari esa badiiy matnlarga nisbatan ikkinchi darajali maqomga ega bo'ladi. Odamlar uchun kundalik muloqotning ijtimoiy-madaniy matn sifatida ahamiyati haqida savol tug'iladi.

4. Xalq og'zaki ijodi tushunchasi folklor muloqotining boshqa shakllarini, masalan, yozma yoki tasviriy shakllarni e'tiborsiz qoldiradi.

Bu tushunchalarning barchasi uchun, bizningcha, terminologik chalkashlik xos bo'lib, folklorni nima deb hisoblash kerak: "harakat", "san'at", "matn", "artefakt"? Folklorning kelib chiqishi nima? Zero, "xalq" atamasi folklor hodisalarining o'ziga xos xususiyatlarini ochib bermaydi. Chistov K.V.ga ko'ra folklor kontseptsiyasi barcha tadqiqotlarda milliy tarixga tegishli ekanligi ta'kidlanganiga qaramay hodisa. Madaniyatdagi folklorning maqomi ham noaniq: u ikkinchi darajalimi yoki yo'qmi? Ommaviy madaniyat va folklorning o'zaro ta'sirini tahlil qilishga bag'ishlangan nazariy asarlar yo'q, shuning uchun bu hodisalarning o'xshashligi ham chalkashliklarga sabab bo'ladi.

Xalq og'zaki ijodining dinamikasini tushunish uchun K.Chistov uni butun ma'naviy madaniyat tarkibini o'zgartirish orqali ko'rib chiqishni taklif qiladi. U ajratib ko'rsatgan bosqichlar - sinkretik, dual va urbanizatsiya bosqichi - ixtisoslashgan va ixtisoslashgan bo'lmagan shakllarning nisbati bilan belgilanadi. (Shunga o'xshash pozitsiyani, masalan, M. S. Kagan egallaydi). Albatta, folklor ashyolarini yirik tarixiy davrlar doirasida o'rganish uchun bunday yondashuv samaralidir. Bizni xalq og'zaki ijodi bugungi kunda, oddiy odamlarning kundalik hayotida taqdim etilayotgani kabi ko'proq qiziqtiradi.

Shuni tan olish kerakki, "kundalik hayot" nazariy printsip sifatida tadqiqotchilar tomonidan kamdan qo'llaniladi

MUHOKAMA

Tadqiqotimizning umumiy konsepsiyasini ishlab chiqishda kundalik hayotning ijtimoiy-falsafiy nazariyalari (E. Gusserl, A. Schutz, P. Berger, T. Luckman, B. Valdenfels, B. Markov, K. Oga Juse) uslubiy ko'rsatmalarga aylandi: ularning barchasi madaniyatning "quyi" shakllarini vujudga keltiradigan ijtimoiy hayot sohasini nazarda tutadi. Ijtimoiy bilimlarni tahlil qilish sohasidagi muhim manba R.Bart, A.F.Losev, K.Manngeym, K.Marks, M.Mamardashvili asarlari edi.

Biz o'z ishimizda P.Burdiening ijtimoiy soha nazariyasiga, shuningdek, F.Brodelning turli jamiyatlarda tabiati va sifati o'zgaruvchan ijtimoiy va tarixiy vaqtning ko'pligi haqidagi konsepsiyasiga tayanamiz. ijtimoiy-madaniy ishlab chiqarishning turli sohalari, og'zaki so'z, marosim va simvolizm funktsiyalari "quyi" madaniyati tushunchasining semantik maydoniga tushganda.

Maqola madaniyatning umumiy muammolariga oid keng ko'lamli adabiyotlarga asoslangan, chunki bizning mavzuimizga bag'ishlangan maxsus bibliografiya mavjud emas.

Folklorni o'rganishda nazariy jihatga e'tiborni rasmiy madaniyatshunoslik maktabi (A. N. Veselovskiy, A. A. Potebnya, M. M. Baxtin, L. S. Vygotskiy, V. Ya. Propp, V. M. Jirmunskiy, O. Yu. M. Lotman, P. G. Bogatyrev, R. O. Yakobson, A. I. Chernov, B. A. Uspenskiy, V. N. Toporov). Tanlangan mavzu uchun folklordan keyingi tadqiqotlar katta ahamiyatga ega (S. Yu. Neklyudov, K. V. Chistov, K. G. Bogdanov, A. F. Belousov, V. F. Lurie, M. L. Lurie, V. V. Golovin, E. S. Efimova, S. B. Borisov, E. Shmeleva va boshqalar).): tarkibiy va semiotik tahlil doirasida taqdim etilgan boy material folklorning zamonaviy madaniyatdagi o'rnini tushunishga yaqinlashtirdi, garchi bu madaniyat an'anaviy (og'zaki) ijod turlari bilan chegaralanmaganligi aniq[3,18].

Madaniyatshunoslikning bir qator uslubiy muammolarini hal etish biz uchun dolzarbdir. Shunday tahlil apparatini ishlab chiqish zarurki, uning doirasida kundalik

hayot nazariyalarining toifali manbasi folklorning ilmiy usullari va vazifalariga tegishli bo'ladi.

Ushbu muammoni hal qilishning qiyinligi shundaki, kundalik hayotga oid ko'plab asarlar turli tarixiy davrlarda va turli xil madaniy mavzularda narsalar dunyosi va ular haqidagi munosabatlarning o'ziga xos tavsiflari bilan taqdim etilgan ("Kundalik hayot madaniyati"), yoki nazariy tadqiqotlar, asosan, sotsiologiya va ijtimoiy falsafaga mos ravishda joylashgan: folklor, postfolklor, havaskor tomoshalar va kundalik hayotni ijodiy o'zgartirishning boshqa shakllari ushbu tadqiqotlar doirasidan tashqarida qolmoqda.

Sonngi yillarda nazariya va amaliyotni bog'lash nuqtai nazaridan eng muvaffaqiyatli natijalar etnometodologiya bilan bog'liq. Ammo etnografiya usullarini takomillashtiradigan etnometodologiya - bizni qiziqtirgan mavzuni bevosita o'rganadigan fan, folklorning tabiatini aks ettirmasdan, allaqachon tayyor shaklda o'ziga xos folklor shakllarini oladi. "Yilnomalar maktabi" metodologiyasi izdoshlarining asarlarida ma'naviy va moddiy madaniyat osori-atiqalari o'rtasidagi bog'lanish har doim ham kuzatilmaydi.

Shuningdek, folklor va postfolklori birinchi navbatda o'z mantig'ida, an'anaviy shakllar evolyutsiyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqadigan folklorda mavjud bo'lgan qator bo'shliqlarni to'ldirish zarur. Folklorshunoslik fanining predmeti folklorning ijtimoiy-madaniy voqelik va inson hayotining tizimli xususiyatlari bilan deterministik aloqalarini tahlil qilishni o'z ichiga olmaydi.

Shundan kelib chiqib, folklor hodisasini alohida madaniy amaliyot sifatida tadqiq etish, uning kundalik hayot bilan aloqasini nazariy asoslab berish, folklor turlarining o'ziga xos xususiyatlarini va uning tarixiy o'zgarishlarini aniqlash, mavjud bo'lish zarurligini tushuntirish mumkin ko'rinadi.

XULOSA

Folklor fenomeni maxsus madaniy amaliyot sifatida ilk bor madaniy tadqiqotlarda nazariy tahlil ob'ektiga aylantirish maqsadga muvofiqdir. Yuqoridagi fikr va mulohazalardan xulosa qilgan holda quyidagi takliflarni ishlab chiqdik:

- Ilk bor kundalik hayot va uni tashkil etuvchi madaniy amaliyotlar inson ijodiy faoliyatining manbalari sifatida tahlil qilindi, uning funktsional va ramziy o'zgarishining maxsus shakllarini yaratdi.

- Har qanday tarixiy davrning folklor amaliyotini aniqlashda foydalanish mumkin bo'lgan folklorning nazariy modelini qurish yangilikdir.

- Kundalik hayotning madaniy va tarixiy o'zgarishi qonuniyatlari ochib beriladi va shu asosda folklorning tarixiy turlari va usullari aniqlanadi.

- Kundalik hayotning madaniy amaliyotlarini ulardagi folklor fenomenologiyasini ochish nuqtai nazaridan tahlil qilishning yangi tamoyillari ishlab chiqildi.

- Madaniyatning ixtisoslashgan bo'lmagan "o'tloq" shakllarining xilma-xilligiga birinchi marta ularning ijtimoiy-madaniy makondagi o'rni va rolini belgilash nuqtai nazaridan umumiy tavsif berilgan.

Madaniyat falsafasi tarixida madaniyatni uning morfologiyasi nuqtai nazaridan tavsiflovchi ko'plab tushunchalar mavjud. Madaniyatlarning sohalarga bo'linishi ma'lum: din, san'at, fan, huquq, axloq; sub'ektga ko'ra: hunarmandchilik, mayda burjua,

aristokratik, samuray, pravoslav va boshqalar; funktsiyalariga ko'ra bo'linish: ramziy, tartibga soluvchi, semiotik, dialogik (E. Kassirer, Z. Freyd, P. Florenskiy, Yu. Lotman, B. Uspenskiy, M. Baxtin, M. Buber va boshqalar). Madaniyat kasbiy – noprofessional, elita – ommaviy ga bo'lingan ierarxiya nuqtai nazaridan (X. Ortega i Gasset, V. Benjamin, T. Adorno, G. Markuze, G. Gesse, N. Berdyaev). , A. Ya. Flier va boshqalar), yuksak va past madaniyat haqidagi g'oyalar shakllandi. U yoki bu tarzda, ommaviy madaniyatning tashuvchisi aniqlandi - bu madaniy mahsulotlar iste'molchisi (bu yo'nalishni rivojlantirish uchun bir qator nomlar ma'lum, masalan, M. Maklyuhan, G. Markuse, V. Benjamin, K. Mannheim va boshqalar). Lekin, asosan, mavzu tarkibi tushunilmaydi: madaniyatni kim yaratadi va kim uchun yaratadi, uning tashuvchilari bilan bog'liq nutq doirasi ajratilmaydi. Yuqori - past toifalarini madaniyat darajalariga kiritish mumkin, ammo bu erda uslubiy tahlilning qiyinchiliklari aniqlanadi: atamalarning ilmiy maqomi aniq emas, baholash momenti (ta'mi) talaffuz qilinadi, bu esa ulardan foydalanishga imkon bermaydi. atamalar ilmiy atamalar sifatida.

Folklor (folklor fenomenologiyasi) formulasini kundalik madaniy amaliyotlar materialiga qo'shib, biz quyidagilarni aniqladik: zamonaviy "folklor" matnlari madaniyatning parcha-parcha o'zlashtirilishi joyi sifatida kundalik hayotga xos bo'lgan folklor (folklor) belgilarini o'z ichiga oladi. Kundalik hayotning madaniy amaliyotlari ijtimoiy makonda bir hil bo'lib, madaniyatning geteronom sohasida aniq shaxslar hayotining parchalangan tuzilmalari sifatida mahalliyashtirilgan. Bu erda tipik ramka hayotiy vaziyatni ijtimoiy jihatdan tanish shaklda "boshdan kechirish" imkonini beradi. A.Shutz bu "tajriba"ga qaytarilmas o'zgarishlar jarayoni sifatida, bevosita inson olami sifatida e'tiborni tortadi. Shunday qilib, madaniyat pragmatik, ekzistensial, metafizik va estetik jihatlarning birligi sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Folklorshunos Jabbor ESHONQUL Folklor – millatning boy tarixi
<https://yoshlikjurnali.uz/yoshlik-xazinasidan/folklor-millatning-boqiy-tarixi/>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Folklor>
3. Фольклор и постфольклор в культурных практиках повседневности кандидат культурологии Ядрышникова, Людмила Григорьевна, 2008 год
4. Адоньева С. Б. Звуковые формулы в ритуальном фольклоре Электронный ресурс. Режим доступа: Бцр/Мту.гЦБета.ги/ГоМоре.